

KÖZLEMÉNYEK

E. KOVÁCS PÉTER

MAGYARORSZÁG „TÖRÖKKÉPE” A XV. SZÁZAD ELEJÉN*

A XV. századi ember közgondolkodásának rekonstruálása a XXI. században hatalmas merészséget feltételez a történeztől, még abban az esetben is, ha olyan témát próbál megoldani, mint a törökökről kialakított kép, akikkel a XIV. század végi betörésektől, a XV. századi folyamatos hadieseményei, valamint a XVI. század első felében történt részleges okkupáción keresztül, egészen 1689-ig – a török kiűzéséig – Magyarország „napi kapcsolatban” állt. A kutató óhatatlanul saját elképzeléseit és fogalmi rendszerét vetíti vissza, ami természetesen sokban eltérhet az eredeti közfelfogástól.¹ Egy hódító nagyhatalom megjelenése az ország határai közelében kortól és helytől függetlenül nagyjából azonos problémákat és gondolatokat hozhat a felszínre, természetesen ezek feltárása és megfogalmazása országonként más és más módszerekkel történhet csak. Magyarországon az bonyolítja és nehezíti a helyzetet, hogy a középkori forrásanyag nagy része elpusztult, ezért teljesen más módszereket kell alkalmaznunk, mint azokban az országokban, ahol szinte hiánytalanul megmaradtak az iratok, és az írásbeliségnek eleve nagyobb szerepe volt a mindennapi életben, mint Magyarországon. Nem a koncepcióhoz kell keresni és találni okleveles bizonyítékokat, hanem a fent maradt iratokból és elbeszélésekből kell a koncepciót kialakítani.²

A magyar politikai elitet az Oszmán Birodalom európai terjeszkedése csak akkor kezdte érdekelni, amikor a török csapatok megjelentek a határvidéken. A mai napig vitatott, hogy mikor kezdődtek a török betörések. Az első támadás idejét Kumorovitz L. Bernát I. (Nagy) Lajos (1342–1382) havasalföldi háborújához kapcsolta. Véleménye szerint a hadjárat oka az volt, hogy Layk vajda, valamint utóda Radu, felmondták a szövetségi viszonyt Magyarországgal, és a törökkel is szövetkeztek. A hadiesemények színtere Temes megye, Krassó megye déli része, valamint Erdély délkeleti része, a Szörényi bántság és a Havasalföld Dunán inneni területe volt. A szerző azt feltételezte, hogy a harcok idején – 1375-ben – a magyar csapatok megütköztek a törökökkel. Kumorovitz az

---

* A tanulmány az OTKA (K 63445) támogatásával készült. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Veszprémy Lászlónak, aki tanácsaival segített a dolgozat elkészítésében.

¹ A problémáról bővebben: Les Lieux de Mémoire. I–II. (Sous la direction de Pierre Nora.) Paris, 1997.

² A „törökkép” problémájával elsősorban a Konstantinápoly eleste (1453) utáni időszakban foglalkozik a szakirodalom *Nancy Bisaha: Creating East and West: Renaissance humanists and the Ottoman Turks*. Philadelphia, 2004.; *Europa und die Türken in der Renaissance*. (Herausgegeben von Bodo Gutthmüller und Wilhelm Kühlmann.) Tübingen, 2000. Ez utóbbi kötetben jelent meg Magyarországról Jankovics József tanulmánya, de ő a XVI–XVII. századdal foglalkozik. *Jankovics József: The Image of the Turks in Hungarian Renaissance Literature*. Uo. 267–273. o. A korábbi korszakról már kevesebb a feldolgozás. Ilyen *Kuran-Burcoğlu Nedret: Die Wandlungen des Türkenbildes in Europa vom 11. Jahrhundert bis zur heutigen Zeit: eine kritische Perspektive*. Zürich 2000. Valamint *Pajorin Klára: Keresztes hadjáratok és a humanizmus megjelenése Magyarországon. Irodalomtörténelmi Közlemények*, 110. (2006.) 1–2. sz. 3–14. o.

ütközet megtörténte „személyi természetű” bizonyítékként egy nemes lánynak az elrablásával érvel, akit véleménye szerint ekkor ragadtak el családjától.³ Margitról – Himfi Benedek lányáról – a csodával határos módon valahogyan hír érkezett Magyarországra. Az év júliusának első napján érdekes oklevelet állítottak ki Krétán.⁴ Kiderül belőle, hogy Marcali Miklós egykori erdélyi vajda személyesen jött a szigetre, hogy kiszabadítsa a szigeten élő lányt. Himfi Margit ekkor Giorgio Darvasio krétai polgár tulajdonában volt, mint rabszolga, és urától két lánya is született: *Marieta* és *Iacoba*. (Egy másik oklevélből megtudjuk, hogy Himfi Margitot a törökök rabolták el és Darvasio vette meg.⁵) Engel Pál viszont ezzel kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy ha az elrablás 1375-ben történt volna, akkor 30 év után nehezen elképzelhető a rokonság érdeklődése, és Margit lányai nem lehettek volna 1408-ban még kiskorúak. Véleménye szerint Himfi Benedek lányát 1391-ben vagy 1392-ben rabolhatták el a Temes megyei Egerszegről.⁶ Logikusabbnak tűnik Engel feltevése, miszerint Himfi Margitot később rabolták el. A bán lányának ekkor 1391–92-ben minimum tizenegy évesnek kellett lennie, hiszen apja 1380 novemberében már meghalt.⁷ Ebben az esetben már jobban hihető az is, hogy nem felejtette el származását, és nyelvét, emlékezhetett rokonságára, valamint még fel lehetett ismerni. Így kora miatt az is elfogadhatóvá válik, hogy ágyasnak veszik meg, és hogy 1405-ben két kiskorú gyereke van. Ennek ellenére azt gondolom, nem kell, és nem is lehet hadjáratához kötni az elrablását, mert egy betörő martalóc csapat bármikor elrabolhatta „hadjáraton kívül” is. (Természetesen, ha minden harci cselekményt így nevezünk, akkor hadjáratban hurcolták magukkal.) Ilyen betörés alkalmával kerülhetett török fogságba, majd Krétára 1382-ben egy magyar rabszolgány, a nyolc éves Anna.⁸ Őt vajon melyik „hadjáratban” rabolhatták el?

Himfi Margit további életéről Francesco Bernardi leveléből értesülünk, amit egy meg nem nevezett barátjához írt, 1408 novemberében, akitől augusztus 21-én ő is kapott egy levelet. Bernardi olvasta Giorgio Darvasio és Piero Negro de Candia küldeményeit is, és azzal bízták meg, hogy az ügyben egyéb iratokat is tanulmányozzon. Ezt Marcali és hivatalos személyek is kérték tőle. Francesco Bernardinak az volt a véleménye, hogy Marcali Miklós nagyot hibázott, amikor elment Krétára a lányért, hiszen ez sem Himfi Margitnak és lányainak, sem Giorgio Darvasiónak nem szolgált javára. Az asszonyt nem ismerte, csak Marcali elbeszéléséből szerzett róla tudomást, ellenben az apját jó barátjának nevezte, aki több mint 200 arannyal maradt adósa. Margitról csak a legjobbakat tudja mondani: tisztességes és türelmes, semmi könnyelműség nincsen benne, hiszen ha ez

---

³ *Kumorovitz L. Bernát*: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja. *Századok*, 117. (1983.) 942–947. o.

⁴ Archivio di Stato di Venezia. Miscellanea. Atti diplomatici e privati. Busta 31. 940. sz. Évszám nélkül. Zsigmond magyar királyhoz címzett fogalmazvány, aláírás nélkül, Giorgio Darvasio ügyében.

⁵ Archivio di Stato di Venezia. Miscellanea. Atti diplomatici e privati. Busta 31. 919. sz. 1405. 07. 01. Candia. Marcali Miklós egykori erdélyi oklevele Himfi Margit ügyében.

⁶ *Engel Pál*: A török–magyar háborúk első éve (1389–1392). *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998.) 561–563. o.

⁷ *Engel Pál*: Genealógia. Hím rokonság 2. tábla. Himfi. CD-Rom. *Holub József*: Himfi Benedek halálának éve. *Turul*, 37. (1922.) 37–38. o.

⁸ *Charles Verlinden*: L’esclavage dans l’Europe Médiévale. II. (Italie, Colonies italiennes du Levant, Levant latin – Empire byzantin) Gent, 1977. 805., 809. o.

utóbbiról tudomást szerzett volna, akkor nem támogatta volna és nem is támogatná. Marcali még nem volt itt, amióta a lány megjött, de nemsokára Budára érkezik, de nem hiszi, hogy segíteni fog Himfi Margitnak, mert olyan, mint egy igazi magyar. Azért tartja nagy hibának Marcali lépését, mert az egykori erdélyi vajda jól tudja: hasonló körülmények között a nőrokonok nem akarnak tudni az elhurcolt leánygyerekekről. Bernardi kijelenti: féltő, hogy most is ez fog történni.⁹ Jól tudva, furcsának tűnhet, hogy ilyen hosszasan foglalkozom egy rabszolganő sorsával, de sajnós ez az első ismert magyar adat arra nézve, hogy a törökök az országból foglyo(ka)t raboltak el. Az itáliai kereskedő általánosítását érdemes továbbgondolni. Az elhurcolt és hazatért leánygyermek kiközösítése ekkor már nem számított kirívó esetnek, Budára is elérhetett a híre: a fogságban milyen sors várt a lányokra. 1408-ban Himfi Margit esete nem számított egyedeinek, a közgondolkodásban ekkorra már elterjedhetett, hogy a lányokat eladásra rabolják, és ágyasok válnak belőlük. Az elrabolt lányok sorsát már igen korán ábrázolták a korabeli irodalomban. Giovanni da Ravenna (1343–1408) a *Rerum Memorandum Liber* című munkájában egy magyar lány mártíromságát beszéli el, akit a törökök elraboltak, megbecstelenítettek és meg is öltek. (Ezen kívül még több magyar vonatkozású történetet is olvasható a szövegben.) A szerző Budán született, mint Conversino da Ravenna királyi orvos gyermeke, Magyarország iránti érdeklődése minden bizonnyal ezzel magyarázható, pedig a Velencében elhunyt humanista, már fiatalon visszatért apja szülőföldjére.¹⁰

Annak ellenére, hogy pontosan a mai napig nem tudjuk, mikor is támadott a török, azt bizonyosan állíthatjuk, hogy ekkor elsősorban foglyokat vittek magukkal, és a magyar családok ekkor szembesültek először azzal a ténnyel, hogy akár örökre is elveszíthetik szeretteiket. A nikápolyi ütközet után (1396) egyre többen estek török fogságba, és az otthoniak csak szerencsés esetben kaphattak hírt róluk, de erre csak azoknak volt esélye, akikről elhitték, hogy képes fizetni, vagy el tudták hitetni fogva tartóikkal, hogy érdemes a pénzre várni. 1396-ban Ilosvai Leusták nádornak nem sikerült elmenekülnie a csatamezőről, és fogságba esett. I. Bajazid szultán a főúr és kíséretének a váltságdíját 50 ezer aranyban határozta meg. A nádorral együtt raboskodó János nevers-i gróf kezességet vállalt Ilosvaiért és embereiért Mütéléné-sziget fejedelménél, a genovai származású Francesco Gattilusional, aki közvetíteni próbált a szultán felé. A nádornak sikerült is felvennie a kapcsolatot az otthoniakkal, akik meg tudták szervezni, hogy többen összefogva, vagyonukkal jótálltak a fogolyért, de csak Ilosvai kiszabadulása után fizettek volna. Hamarosan kiderült: a család minden próbálkozás ellenére képtelen összegyűjteni a váltságdíjat.¹¹ A nádor 1400-ban végrendeletet íratott, amelyből az is kiderül: a viszonylagos szabadságból vissza kell mennie I. Bajszid fogságába.¹² Ebben az iratban 150 forintot hagyott azoknak a bűjkáló honfitársainak, akiknek sikerült megszökniük a török fogságból

---

⁹ Zsigmondkori Oklevéltár. (Szerk. Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert.) I–IX. Budapest, 1981–2004. (A továbbiakban: ZsOkl.) II/2. 6407. sz. 1408. 11. 10. Buda. Francesco Bernardi oklevele meg nem nevezett barátjához.

¹⁰ Kardos Tibor: Magyar tárgyú fejezetek Giovanni da Ravenna emlékiratában. *Egyetemes Philológiai Közöny*, 60 (1936). 284–296. o.

¹¹ A család a Kanizsaiaktól vett fel 6 ezres kölcsönt. ZsOkl. II/1. 135. sz. 1400. 03. 14. Feled. Pelsőci Bebek Detre nádor oklevele. Ezt később visszafizették a Kanizsaiaknak. Uo. II/2. 6299. sz. 1408. 08. 20. A fehérvári keresztes konvent oklevele.

¹² Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Budapest, 1984. 106–107. o.

– minden bizonnyal váltságdíj fejében tartották őket szabadon, az Égei-tenger szigetein –, és haza szerettek volna jutni családjukhoz.¹³ A fogságba esett magyar főurak, nemesek és zsoldosok nevét oldalakon keresztül lehetne sorolni. Néhány tipikus esetet azért megemlítek. Maróti János macsói bán báró négy évig a törökök „vendégszeretetét” élvezte, de érte végül is sikerült a váltságdíjat kifizetni. Maróti az 1415-ös boszniai hadjáratban esett török fogságba.¹⁴ Azt is tudjuk, hogy (Szerdahelyi Ders) Márton bánnal, Ha rapi Jánossal és Szepesi (Berzeviczy) Péterrel raboskodott együtt.¹⁵ Kiszabadításuk ügyében 1416 szeptembere előtt összegyűltek Budán és arról tárgyaltak, hogy miképpen lehetne barátaikat és rokonaikat kiszabadítani a török fogságból, különösképpen a fentebb felsorolt nemeseket. Végül is Lévai Cseh Péter lovászmestert küldték a szerb despotához, aki biztos forrásra hivatkozva bejelentette: a váltságdíj összege 65 ezer forint. Abban az esetben azonban, ha ezt nem fizetik ki, örökös rabságban maradhatnak. Az oklevél kiadói aztán Pécssett összegyűltek és úgy döntöttek, hogy mindenki vessen ki a jobbágyaira adót (*taxam novam more lucri camere regalis*), és a pénzt juttassák el Futakra, Garai Jánoshoz, továbbá ki-ki lehetősége szerint járuljon hozzá a váltságdíjhoz. Arról is döntöttek, ha az összegyűlt pénz lehetőséget ad rá, Boszniában vagy máshol fogságban lévők kiváltását is megpróbálják. A gyorsabb végrehajtás érdekében minden megyébe kiküldték embereiket. A kiszabadításában most is közvetítő játszott a legfontosabb szerepet. Jelen esetben Lazarevics István szerb despota, akinél az is felmerült, hogy Futakon ő egyedül veszi át a pénzt vagy együtt a török szultán emberével.¹⁶ Az akció végeredményéről nem tudunk, de annyi bizonyos: Maróti 40 ezer forint fejében szabadult ki, és Berzeviczi (Szepesi) Péter és túlélte a fogságot. Ez utóbbi 1419-ben már tárnokmesterként szerepel.¹⁷ Úgy látszik Marótihoz hasonlóan, ő is négy év után szabadult. A másik két báró minden bizonnyal a törökök kezében vesztette életét, soha nem tértek vissza Magyarországra.¹⁸ Igaz, egy 1418-as oklevélben arra utalnak, hogy Szerdahelyi Ders Márton Maróti Jánossal együtt megérkezett az országba, de nem tért haza, mert Marótinál maradva fejezte be életét.¹⁹ Szerdahelyi Ders Márton fiai azt állították, hogy Maróti hazatérő apjukkal több hiteleshelyen okleveleket állíttatott ki saját magának, birtokokról és pénzeikről.²⁰ (A korra jellemző módon, Maróti János 1419-ben már újból a török fronton harcolt.²¹) A nádor és a fent említett bárók a foglyok másik típusába tartoztak.

¹³ ZsOkl. II/1. 36. sz. 1400. 01. 20. Metelini. Ilosvai Leusták nádor végrendelete. Az bizonyos, hogy Geyche-i Székely János fiának váltságdíjért ő vállalt kezességét. ZsOkl. I. 6065. sz. 1399. 09. 23. Lipcse. Chethnik-i György mester oklevele.

¹⁴ ZsOkl. V. 926. sz. 1415. 08. 08. Trepcse. Doimo di Chuchiula spalatói polgár oklevele.

¹⁵ A fogságban lévőkrol: *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. II. Budapest, 1996. 230. o. Szerdahelyi Ders Márton báró. (Fogságáról: ZsOkl. V. 2565. sz. 1416–1417. Zsigmond magyar király oklevele.) 1416/1417 után nincsen róla adat. *Engel* 1996. 95. o. Harapki János báró. 1416 után nincsen róla adat. *Engel* 1996. 34. o. Berzeviczi (Szepesi) Péter szepesi ispán. Csak 1433-ban halt meg.

¹⁶ ZsOkl. V. 2255. sz. 1416. 09. 04. Pécs. Magyar előkelők oklevele.

¹⁷ 1427. július 7. Rozsnyó (Erdélyben). Zsigmond király oklevele. *Katona István*: *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae*. Tomulus V. Ordine XII. Budae, 1790. 482–488. o. Az oklevélre Szovák Kornél (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét ezúton is köszönöm. *Engel* 1996. 34. o.

¹⁸ Lásd a 15-ös jegyzetet.

¹⁹ ZsOkl. VI. 1828. sz. 1418. 04. 30. A császmái káptalan oklevele.

²⁰ Uo. VI. 2103. sz. 1418. 06. 28. A császmái káptalan oklevele.

²¹ ZsOkl. VII. 529. sz. 1419. 05. 28. Kassa. Zsigmond magyar király oklevele.

Őket nem elrabolták, hanem mint hadifoglyok kerültek az ellenség kezére, és legtöbbjüktől váltságdíjat reméltek. Ilosvai testamentumának ez a kitétele arra utal, hogy Magyarországon igen korán szembesültek a „váltságdíj-iparral,” és nem járok messze az igazságtól, amikor azt mondom: azok a családok, akikről pénzért kérés a szabadulás fejében, a törököket egyszerű emberkereskedőnek gondolták.

Magyarország a tatárjárás óta (1241–1242) nem szembesült azzal a ténnyel, hogy jelentős haderő törjön be az országba. A sorozatos portyázásoknak kettős célja volt: fogoly és zsákmányszerzés, valamint a megfélemlítés. A központi hatalom és haderő távolsága miatt a meglepetésszerű és egyre következetesebb támadások sikerrel jártak, lassan felőrölték a helyi lakosság erejét, akik arra kényszerültek, hogy elhagyják lakhelyüket, és így az Oszmán Birodalom által ellenőrzött területek egyre nagyobbá váltak, és egyre közelebb került a két ország határa, mivel az ütközőállamok lassan felmorzsolódtak.

A XIV–XV. század fordulójára a török támadások folyamatossá válhattak. Az állandó háborúskodás – mint a két nép közti állandó kapcsolódási pont – miatt nem véletlen, hogy amikor a XVI. században Lodovico Dolces lefordította az itáliai humanista, Laudivio Vezzanense munkáját, ahol egy fiktív szultán részt vesz egy humanista beszélgetésen a morálról és az uralkodói etikáról, a szultán a magyarokhoz – a magyarok a szultánhoz, a harcról és a hősiességről replikáznak.²² A pusztítások hamar megkezdődtek. 1392-ben Zsigmond egyik emberének a macsói bánóságban adott cserebirtokokat kárpótlásként, hiszen annak szerémségi birtokait a törökök feldúlták.²³ (A szerémségi betörést más oklevelek is megerősítik. Maróti János a Nagyeng közeli harcokban két súlyos sebet is kapott, és egyik testvére itt esett török fogságba.²⁴) Remete Péter fia István Bulgáriában kért és kapott új birtokot, mivel valamennyi birtokát a török elpusztította.²⁵ A XV. század előestéjén a királyi kancelláriában úgy fogalmaztak, hogy Magyarország és a vele szomszédos területek már hosszabb idő óta hatalmas károkat szenvednek a török és a hozzájuk csatlakozók pusztításai miatt. A gyűjtogatásoknak városok, falvak és házak váltak martalékaul, és sok nemes és más státuszú férfi és nő elhurcoltak és legyilkoltak.²⁶ A sorozatos betörések miatt úgy tűnik, hogy a XV. század eleji Magyarországon a falvak feldúlásánál, tegye azt bárki, a „legmagasabb fokozatot” a török módjára történt pusztítás jelentette. 1417-ben Zsigmond magyar király a konstanzi zsinaton kiadott oklevelében azt parancsolta Ozorai Pipo temesi ispánnak, hogy mivel 29 embere – 1416. november 1. körül – a bosnyákok elleni hadba vonulásról visszatérve „török módra” elpusztították Bátmonostori Töttös László özvegyének és fiainak több Baranya megyei birtokát, adjon elégtételt az atrocitás fejében.²⁷ A kifejezés nem csak Magyarországon „hódított.” Ludwig von Treck aquileiai pátriárka 1419-ben azt írta San Daniele városához, hogy az ellenség (Velence) török módjára Udinéig hatolt, a nőket gyilkolta, közülük ötvenet elrabolt.²⁸

---

²² *Wolfgang Friedrichs*: Das Türkenbild in Lodovico Dolces Übersetzung der Epistolae magni Turci des italienischen Humanisten Laudivio Vezzanense. In: *Europa und die Türken in der Renaissance*. (Herausgegeben von Bodo Guthmüller und Wilhelm Kühlmann.) Tübingen, 2000. 333–344. o.

²³ ZsOkI. I. 2565. sz. 1392. 07. 13. Branicsevo. Zsigmond magyar király oklevele.

²⁴ Uo. I. 605. sz. 1392. 08. 24. Debrecen. Zsigmond magyar király oklevele.

²⁵ Uo. I. 4509. sz. 1396. 08. 28. Vidin mellett. Zsigmond magyar király oklevele.

²⁶ Uo. I. 5683. sz. 1399. 01. 25. Buda. Zsigmond magyar király oklevele.

²⁷ Uo. VI. 510. sz. 1417. 06. 03. Konstanz. Zsigmond magyar király oklevele.

²⁸ ZsOkI. VII. 447. sz. 1419. 05. 13. Udine. Ludwig von Treck aquileiai patriárka oklevele.

1390-ben egy régi-új fogalom is megjelent a magyar oklevelekben. A harci események fejében adott birtok nem számított újdonságnak, de ebben az évben Perényi Miklós szörényi bán elsősorban a törökök elleni harcban szerzett érdemei fejében jelentős adományokat kapott.²⁹ Az ország védelme dicsőségnek számított, és az oklevelekben igen hamar, már 1395-ben megjelenik „az ország és a keresztény hit védelmét” említő kifejezés.³⁰ A pogányok elleni harc az ország lakosok számára kötelező, ezzel tartoznak a királynak és a Szent Koronának is.³¹ Magyarország – Zsigmond szerint – a kereszténység pajzsa.³² Magyarország, mint a „kereszténység védőbástya,” és ennek tartalmi variánsai, kifejezés egész Európában elterjedt, elsősorban a XV–XVI. században.³³ Zsigmond egyik oklevele felsorolja azokat az okokat, amik az ellenállást és a visszacsapást szükségessé teszik. A szenvedők iránti részvétel, a védelem őszinte kötelessége, a keresztények, illetve a Megváltó ellen elkövetett jogtalanságok. Ezek következménye, hogy az ország védelme és a támadó háború – a jogtalanságok megtorlása miatt – erkölcsi, politikai és vallási kötelezettsége a királynak.³⁴ Ettől kezdve a legfontosabb érdemek között sorolták fel a török elleni hadjáratban mutatott vitézséget és hűséges szolgálatot. Csak néhányat a teljesség igénye nélkül: Oroszvári Tompek György Nikápolynál és máshol is harcolt a török ellen. Olyan súlyosan megsebesült, hogy a fejébe fúródott nyilat már hat éve hordozza, ráadásul újból egy hasonló nyíllövés érte. A király hősies szolgálatai fejében Szalónak (Vas megye) királyi várát adományozta neki.³⁵ Perényi Péter egykori székely ispán szintén egy királyi birtokot kapott. Szikszó (Abaúj megye) azért kerülhetett a birtokába, mert többek között hősiessen harcolt embereivel Nikápolynál, ahol meg is sebesült. Más alkalommal, amikor „*in partibus Transalpinis*” a török Zsigmond seregét körbezárta, leszállt lováról és embereivel a király segítségére ment, nyíllövés érte a lábát. A Szerémségben a kezén sérült meg, régebben pedig, amikor a törökök Galambóc várával szemben nagy szákmánnyal át akartak kelni a Duna folyón, Perényi azokat megtámadta, a rablott holmit visszaszerezte, miközben a bal fülét nyílvessző fúrta át egészen a nyaka hajlatáig.³⁶

A török elleni hősiesség jutalmazásának ellenpéldájává vált a hódító támogatásának büntetése. Erre is hamarosan sor került. Ennek enyhébb fokozatának számított, ha valaki a török elleni hadjáratot engedély nélkül otthagya. Zselizi Vesszős Tamástól emiatt vette

²⁹ Uo. I. 1674. sz. 1390. 09. 29. Olnas. Zsigmond magyar király oklevele. Ekkor kapja (Sáros)Patak és (Sátralja)Újhely városokat a közelben lévő várral együtt.

³⁰ Uo. I. 4003. sz. 1395. 06. 04. A pozsonyi káptalan oklevele. (Szentgyörgyi János ispán fia Temel ispán végrendelete.)

³¹ Uo. I. 4187. sz. 1395. 11. 17. Esztergom. Zsigmond magyar király oklevele.

³² Uo. II/1. 3251. sz. 1404. 06. 12. Zsigmond magyar király oklevele. Más alkalommal Zsigmond ezt a kifejezést a Német Lovagrendre használta. Uo. III. 1935. sz. 1412. 04. 06. Kassa. Zsigmond magyar király oklevele.

³³ Pl.: Győry János: A kereszténység védőbástya. Magyarország képe a XVI. századi francia irodalomban. *Minerva*, 12 (1933). 69–124. o.; Terebe Lajos: Egy európai szállóige életrajza (Magyarország a kereszténység védőbástya.) *Egyetemes Philológiai Közöny*, 60 (1937). 307–311., 346. o.

³⁴ Fodor Pál: Az apokaliptikus hagyomány és az „aranyalma” legendája. A török a XV–XVI. századi magyar közvéleményben. *Történelmi Szemle*, 39 (1997). 22. o.

³⁵ ZsOkI. II/1. 1356. sz. 1401. 12. 27. Pozsony. Zsigmond magyar király oklevele.

³⁶ Uo. III. 692. sz. 1411. 07. 13. Buda. Zsigmond magyar király oklevele. A törökön kívül még számos helyen harcolt Perényi Péter.

el Zsigmond egy Tolna megyei birtokát.³⁷ Hütlenség vétkébe esett, aki segítette az ellenséget. Bedefalvai Bede Pál a törököket „hamis kifogás leple alatt nem habozott orszá- gunkba beengedni” (*sub cuiusdam false excusationis velamine in regnum nostrum indu- cere non expavit*) – írta a király.³⁸ Nekcsei Zsigmond esete is érdekes. Nem csak a ma- gyar uralkodó elleni lázadókhöz csatlakozott, hanem Boszniába ment és onnét bos- nyákokat és törököket engedett a várába (Nekcse), akik az erősségből indultak fosz- togatni és gyűjtogatni. Mindez még nem volt elég, hiszen amikor Zsigmond sereggel vonult Boszniába, és a bosnyákok által elfoglalt Krupa királyi várat vissza akarta foglal- ni, a törökökkel és a bosnyákokkal, vele is szembezállt. Természetesen nem kerülhet- te el a hütlenség vétkét és vele járó birtokelkobzást sem.³⁹ A „török kártyát” a Zsigmond ellen lázadók is kijátszották. A Nápolyi László által kinevezett István vajda állítólag a tö- rököket a Dráva és a Száva folyók közé vezette.⁴⁰

A közgondolkodásban egy másik fájó pontnak számíthatott, az új adónemek megjele- nése, hiszen a török elleni hadjáratok hatalmas összeget emésztettek fel. Ezek természe- tesen elsősorban a jobbágyságot sújtották, de áttételesen a nemességet is érintették. A ka- tonai kiadások fedezésére ugyanis minden két jobbágyporta után egy aranyforintot szedettek be.⁴¹ Ennek természetesen nem mindenki örült. 1415-ban Krassó megye nem akarta a „*taxa generalist*” kifizetni. A parancslevélben érthető módon a török veszélyre hivatkozott az uralkodó.⁴² Városokat is megadóztattak, Miskolc ennek fejében pallosjo- got kapott.⁴³ 1396-ban a premontrei konventeket is fizetésre kötelezte. A török háborúra összesen 804 aranyat kért tőlük.⁴⁴ Fontos pénzszerzési forrásnak számított a királyi bir- tokok eladása is. Ez a pénzügyi manőver soha nem állt távol Zsigmondtól, a török elleni harc költségeire is többször megtette.⁴⁵ A nikápolyi hadjáratra készülve, Kanizsai János esztergomi érsektől vett fel 6 ezer aranyat Nyitra megyei birtokok fejében.⁴⁶ Előfordult azonban olyan eset is, amikor a király elengedte az adót. Ennek oka az volt, hogy a csa- ládból valaki elesett a török elleni harcokban. 1401-ben Traui Miklós családjának ezért nem kellett a nyestböradót kifizetni.⁴⁷

Hosszú távú következménye lett a királyi birtokok eladományozásának is, ami Magyar- országon a XVI. század elejére a központi hatalom meggyengüléséhez vezetett. A királyi birtokok csökkenése ugyan nem csak a törökhöz köthető, de a folyamat meggyorsulásá- ban jelentős szerepet játszott. Kanizsai királyi birtokot vehetett Nikápoly előtt, Remetei

---

³⁷ ZsOKl. I. 2560. sz. 1392. 07. 09. Branicsevo. Zsigmond magyar király oklevele.

³⁸ Uo. I. 6175. sz. 1399. 11. 23. Marót. Zsigmond magyar király oklevele.

³⁹ Uo. II/2. 5593. sz. 1407. 07. 01. Buda. Zsigmond magyar király oklevele.

⁴⁰ Uo. II/2. 7599. sz. 1401. 05. 22. Nagyszombat. Zsigmond magyar király oklevele.

⁴¹ Uo. I. 3366. sz. 1394. 04. 12. Buda. Az országnagyok oklevele. A török háború miatt többször is kivetet- tek rendkívüli adót.

⁴² Uo. V. 1157. sz. 1415. 10. 26. Esztergom. Zsigmond magyar király oklevele.

⁴³ Uo. I. 4096. sz. 1395. 10. 02. Medgyes. Zsigmond magyar király oklevele.

⁴⁴ Uo. I. 4438. sz. 1396. 06. 12. (Kiadási hely nélkül.) Zsigmond magyar király oklevele.

⁴⁵ A pénzügyi manőverekre: Deér József: Zsigmond király honvédelmi politikája. Pécs, 1936.

⁴⁶ Uo. I. 3844. sz. 1395. 02. 26. (Kiadási hely nélkül.) Zsigmond magyar király oklevele.

⁴⁷ Uo. II/1. 1401. 04. 18. Pachec. Zsigmond magyar király oklevele.

Péter fia István Halast (Csongrád megye) kapta a hadjárat idején.⁴⁸ Oroszvári Tompek György hősiessége fejében Szalónak (Vas megye) királyi várát szerezte meg véglegesen.⁴⁹ Perényi Péter egykori székely ispán többek között Szikszó (Abaúj megye) királyi mezővárossal lett gazdagabb.⁵⁰ Nem csak Magyarországról történtek adományok. János nürnbergi vágrófi Magyarországon és a török elleni hadjáratban teljesített szolgálatai fejében – kárpótlásul és jutalmul – 20 ezer aranyat kapott Rotenburg, Windsheim, Nürnberg, Schweinfurt és Weissenburg városok birodalmi adók terhére.⁵¹ A török betöréseknek volt még egy hosszabb távú gazdasági hatása is. Ekkor indultak meg a költözések, és ezért számos település maradt pusztán. Már 1392-ből van adatunk arra, hogy Temes megyében Pósa fia Péter mester jobbágysai 50 kocsival menekültek a török elől.⁵² Remetei Péter fia István azért kapta meg a Csongrád megyei Halas királyi birtokot már 1396-ban, mert valamennyi birtokát a török elpusztította.⁵³ Sanai Miklós Zágráb egyházmegyes miles birtokai is a török pusztítások miatt néptelenedtek és szegényedtek el 1415-re.⁵⁴ A falupusztásodás a XVI. század elejére vélik komoly problémává Magyarországon. Akármilyen furcsának tűnik, a török támadásoknak a városfejlődésre voltak pozitív hatásai is. Debrecennek a király azért engedte a kőfal építését, mert az ország, mint ahogy a krónikákból ismeretes, sokat szenvedett a besenyőktől, a tatároktól és legújabbban a törököktől, mivel hiányában vannak a fallal körbevett településeknek.⁵⁵

A törökellenes harc új fogalmakat hozott a magyarországi jogszokásokban is. Perek maradhattak el a török hadjáratok miatt, mert az egyik fél vagy hadba indult, vagy éppen harcolt, vagy éppen fogságba került. A hadjáratok miatti perhalasztások természetesen nem új keletűek, de ilyen nagy számban ezekkel csak a XV. század elejétől találkozunk. Számos okleveles példa áll a rendelkezésünkre, de talán érdemesebb egy család sorsán bemutatni, mit is jelentett ez a gyakorlatban. Bátmonostori Töttös László udvari lovag 1415-ben részt vett a törökök ellen, Boszniában indított hadjáratban, ezért a nyáron több peres eljárását elhalasztották.⁵⁶ Szeptember elsején már az a hír járta, hogy török fogságba esett, ezért egy másik ügyében is halasztást kapott.⁵⁷ Egy nappal később már azt írták szintén egy per elnapolása kapcsán, hogy a törökökkel vívott legutóbbi ütközetben szerencsétlenül járt.⁵⁸ 1416 elején már úgy tudták: Bátmonostori meghalt. Zsigmond védve egykori katonáját, megtiltotta, hogy fiainak nagykorúságáig jobbágysaik az özvegy engedélye nélkül elköltözhessenek, akik pedig már elköltöztek, azok kötelesek visszamenni.⁵⁹

---

⁴⁸ ZsOkl. I. 3844. sz. 1395. 02. 26. (Kiadási hely nélkül.) Zsigmond magyar király oklevele. Valamint: Uo. I. 4509. sz. 1396. 08. 28. Vidin mellett. Zsigmond magyar király oklevele.

⁴⁹ Uo. II/1. 1401. 12. 27. Pozsony. Zsigmond magyar király oklevele.

⁵⁰ Uo. III. 692. sz. 1411. 07. 13. Buda. Zsigmond magyar király oklevele.

⁵¹ Uo. V. 1224. sz. 1415. 11. 13. Konstanz. Zsigmond magyar király oklevele.

⁵² Uo. I. 2622. sz. 1392. 09. 17. Temesvár. Dersi Márton Temes megyei alispán oklevele.

⁵³ Uo. I. 4509. sz. 1396. 08. 28. Vidin mellett. Zsigmond magyar király oklevele.

⁵⁴ Uo. V. 96. sz. 1415. 01. 17. Konstanz. XXIII. János pápa oklevele.

⁵⁵ Uo. II/1. 3767. sz. 1405. 04. 02. Zsigmond magyar király oklevele.

⁵⁶ Uo. V. 713. sz. 1415. 06. 03. Visegrád. Zsigmond magyar király oklevele. 894. sz. 1415. 07. 25. Buda. Zsigmond magyar király oklevele.

⁵⁷ Uo. V. 986. sz. 1415. 09. 01. Visegrád. Perényi Péter országbíró oklevele.

⁵⁸ Uo. V. 994. sz. 1415. 09. 02. Visegrád. Zsigmond magyar király oklevele.

⁵⁹ ZsOkl. V. 1407. sz. 1416. 01. 07. Avignon. Zsigmond magyar király oklevele.

1416 februárjában Magyarországon még mindig hitték, hogy Bátmonostori akár fogságban is lehet. Egy nádori perhalasztó oklevélben halottnak tudják, de egy három nappal később kiadott országbírói iratban fogolynak vélik.⁶⁰ Még június elején sem tudni semmi biztosat. Ekkor megint úgy fogalmaztak, hogy a hírek szerint szerencsétlenül járt. Perét mindenesetre most is elnapolták.⁶¹ Halvány reménysugárt jelentett Albeni János pécsi püspök levele Bátmonostori Töttös László „özvegyéhez”. Ebben azt írta, hogy megbízható értesülések szerint férje Törökországból hazatérhet.⁶² 1417 júniusában is elhalasztották egy perét.⁶³ A rossz hírt Pomázi Cikó István hozhatta, aki levelet írt Bátmonostori özvegyének. Ebben az állt, hogy három éve Magyarország báróival fogságba esett Boszniában, most azonban visszanyerve szabadságát, Pomázra igyekszik.⁶⁴ Egy évre rá is perhalasztással odázták el Bátmonostori Töttös László egy perét, azzal a megjegyzéssel, hogy a hírek szerint szerencsétlenül járt a törökök elleni harcban.⁶⁵ Bátmonostori Töttös László példája jól mutatja, hogy a török nem csak a fogoly életét változtatja meg gyökereken, hanem az otthonmaratottakét is, akik állandó kétségben élnek mindaddig, amíg biztos hírt nem hallanak az eltűntről. A joggyakorlat azonban követte a mindennapokat: ameddig lehetett, elnapolták a fogságban lévő, vagy fogolynak gondolt nemesek birtokpereit.

A mindennapi élet változásait nehéz nyomon követni, de néhány adatból kiderül: a török megjelenése teljesen átírta ez ország „magántörténelmét” is. A végrendeletekben megjelent a török, aki ellen a csatában meg lehet halni.⁶⁶ A harcban elesettek családi kapcsolatai megromolhatnak, mint ahogy ez történt a Gersei Pető famíliával. György Nikápolynál esett el, a híre özvegye családjának tagjai (Nádasdiak), megrohanták az elhunyt házát, és az értékesebb okleveleket magukkal vitték.⁶⁷ A háborúban lévők vagyonát el lehetett rabolni.⁶⁸ Gimesi Forgács Miklós kénytelen volt saját várát megosztani ellenfeivel. Apja – János – a királyi seregben harcolt Bajazid csapatai ellen, és a küzdelemben életét vesztette. Ez után Gimesi Forgács Péter, familiárisaival együtt elfoglalta Gimes várának középső tornyát, magához vette az ott lévő okleveleket és ezüsttárgyakat, a „mai napig elfoglalva tartja az épületet”.⁶⁹ Újdonságnak számított az is, hogy sorra érkeztek a kancelláriához olyan kérések, hogy erősítsenek meg okleveleket, mert a régebbi irat azzal a pecséttel lett megerősítve, ami a nikápolyi ütközetben elveszett.⁷⁰

---

⁶⁰ Uo. V. 11542. sz. 1416. 02. 15. Buda. Garai Miklós nádor oklevele. 1566. sz. 1416. 02. 18. Buda. Perényi Péter országbíró oklevele.

⁶¹ Uo. V. 1977. sz. 1416. 06. 05. Buda. Perényi Péter országbíró oklevele.

⁶² Uo. V. 2382. sz. 1416. 10. 26. Pécs. Albeni János pécsi püspök oklevele.

⁶³ Uo. VI. 514. sz. 1417. 06. 03. Buda. Perényi Péter országbíró oklevele.

⁶⁴ Uo. VI. 644. sz. 1417. 07. 05. A kunok szállásán. Pomázi Cikó István oklevele.

⁶⁵ Uo. VI. 2293. sz. 1418. 09. 01. Buda. Perényi Péter országbíró oklevele.

⁶⁶ Uo. I. 4003. sz. 1395. 06. 04. A pozsonyi káptalan oklevele. Szentgyörgyi János ispán fia Temel ispán végrendelete.

⁶⁷ Uo. I. 5249. sz. 1398. 04. 07. Demes. Zsigmond magyar király oklevele.

⁶⁸ Uo. I. 5914. sz. 1399. 06. 10. Visegrád. Pelsöci Bebek Detre nádor oklevele. Az eset még 1392-ben történt. Damanhyda-i Miklós fia Miklós a törökök elleni királyi hadjáratban szolgált, és ez idő alatt elrabolták háziállatait.

⁶⁹ Uo. III. 1247. sz. 1411. 11. 20. Szelecsény közelében. Garai Miklós nádor oklevele.

⁷⁰ ZsOkl. I. 5779. sz. 1399. 03. 27. Zsigmond magyar király oklevele.

A pozsegai káptalan előtt Gradaci Farkas egy még 1350-ben kiadott oklevelet íratott át, hiszen amikor a török elől menekült, az irat megrongálódott.⁷¹

Magyarországhoz hasonlóan, Rómában is szembesültek az új helyzettel. Itt nem csak a keresztes hadjáratok állandó napirenden tartására gondolok, hanem sokkal egyszerűbb dologra: az indulgenciára. IX. Bonifác pápa már 1391-ben olyan bűnbocsánatot engedélyez a törökök és a bosnyákok ellen hadba vonuló Zsigmondnak és embereinek, amilyen a Szentföldre zarándokolók rendelkeznek.⁷² Hasonló értelmű okleveleket állított ki a pápa Giovanni de Gubbio domonkosrendi szerzetesnek is, akit megbízott, hogy Ausztriában a török elleni hadjáratra indulóknak teljes bűnbocsánatot, valamint uzsora-tartozásuk kifizetése alóli felhatalmazást ígérhet, továbbá olyan bűnbocsánatot, mint a Szentföldre vonulók kapnak.⁷³ A török, mint hitetlen megölése – tegye azt akár egyházi ember – felmentést érdemelt. IX. Bonifác pápa Nevnai Jakab pécsi egyházmegyes scolaris pappá szentelését engedélyezi, pedig ő több fosztogató törököt és szerbet is megölt.⁷⁴ Brassói Jánost is felmentette a pápa. (Az Esztergom egyházmegyes klerikus a Brassó vidékét pusztító törökök és románok ellen harcolva, megölt egy törököt.⁷⁵) XII. Gergely pápa is folytatta elődei példáját. Amikor Alsáni Bálint pécsi püspök és Andrea Benzi de Gualdo spalatói érsek Zsigmond követeként megjelentek nála azzal a kéréssel, hogy részesítse teljes bűnbocsánatban azokat, akik a magyar királlyal a törökök és a hitetlenek elleni háborúban részt vesznek, vagy maguk helyett másokat küldenek, elfogadta az előterjesztést.⁷⁶ XXIII. János pápa Eberhard váradi püspököt is felmentette a kiközösítés és más bűnök alól, aki Zsigmond parancsára elkísérte a királyt a török elleni hadjáratra, és mivel nem menthette meg másképpen saját életét, őt törököt megölt.⁷⁷ Lukács fia László Kalocsa egyházmegyes klerikus akkor gyilkolt meg egy törököt – mert félt, hogy újból fogságba esik –, amikor kiszabadult azok rabságából.⁷⁸ László dubicai főesperes arra kérte V. Márton pápát, hogy mentse fel fogadalma alól, amelyet a török fogságban tett, amikor elhatározta: belép a pálos rendbe.⁷⁹ Konstanztan azt a régi szokást is megerősítették – mert egyes prelátusok ezt megszegték –, hogy a magyar nemesiség nem köteles tizedet adni, mivel ők a fizetés helyett életüket kockáztatják a katolikus hit védelmében, a pogány törökök és más hitetlenek ellenében.⁸⁰

A magyar diplomáciában is új fejezetet nyitott az Oszmán Birodalom fenyegetése. Megkezdődtek a tárgyalások, egyezkedések, zsarolások. Mindenki megpróbálta a török veszélyt kihasználni. Velence – Zsigmond ellenfeleként – támogatta a törököt, hiszen gazdasági érdekei is ezt kívánták. 1393-ban megtiltotta János vegliai ispán, dalmát bának, hogy a török ellen szövetségre lépjen a magyar királlyal, és ugyan azon év szeptem-

⁷¹ Uo. II/1. 897. sz. 1401. 02. 21. A pozsegai káptalan oklevele.

⁷² Uo. I. 2304. sz. 1391. 12. 11. Róma. IX. Bonifác pápa oklevele.

⁷³ Uo. I. 3662. sz. és 3663. sz. 1394. 10. 15. Róma. 3668. sz. 1394. 10. 18. Róma. IX. Bonifác pápa oklevelei.

⁷⁴ Uo. II/1. 507. sz. 1400. 09. 17. Róma. IX. Bonifác pápa oklevele.

⁷⁵ Uo. II/1. 1925. sz. 1400. 09. 23. Róma. IX. Bonifác pápa oklevele.

⁷⁶ Uo. II/2. 5798. sz. 1407. 11. 09. Siena XII. Gergely pápa oklevele.

⁷⁷ Uo. II/2. 7827. sz. 1410. 08. 09. Bologna. XXIII. János pápa oklevele.

⁷⁸ Uo. III. 1696. sz. 1412. 02. 05. Róma. XXIII. János pápa oklevele.

⁷⁹ Uo. VII. 1870. 1420. 06. 21. Firenze. László dubicai főesperes szupplikája.

⁸⁰ Uo. V. 163. sz. 1415. 02. 01. Konstanzt. XXIII. János pápa oklevele.

berében a Köztársaság azt írta Francesco Bembo alkapitányhoz, hogy ne akadályozza a török követ útját, aki a hírek szerint a szultán lánya és Zsigmond másik ellenfele, Nápolyi László házassági ügyében megy Apuliába.⁸¹ Erről a házassági tervről Zsigmond is említést tett egyik oklevelében.⁸² A magyar király a konstanzi zsinaton is megvádolta Velencét. Egy Magyarországról küldött levélben az állt, hogy a törökök hatalmas károkat okoztak az országnak a velenceiek biztatására, akik 600 íjással, ágyúkkal és élelemmel is támogatták azokat. Zsigmond azonban még abban az esetben sem hagyja el a zsinatot, ha országát el is vesztené.⁸³ (A zsinat több alkalommal felszólította Európa fejedelmeit, hogy támogassák Zsigmondot.⁸⁴) A sikertelen 1396. évi hadjárat ellenére a keresztes hadjárat terve is többször felmerült. A magyar király 1411-ben azt írta Mánuel bizánci császárnak, hogy azért tervezi a török legyőzését, hogy eleget tegyen ígéretének: a szentföldi hadjáratnak.⁸⁵ Három évvel később egy Konstantinápolyban tartózkodó ismeretlennek úgy érvelt, hogy azért fogadta el a császári koronát, hogy megvalósíthassa tervét, a keresztes hadjáratot.⁸⁶ (Zsigmond erről később sem mondott le.) Megindultak a követjárások, új fejezetet nyitva a magyar diplomáciatörténetben. Perényi Imre titkos kancellárról tudjuk, hogy több alkalommal járt a török császárnál, és bölcs tanácsaival sokat tett azért, hogy megszüntette az ellenségeskedést a törökkel, és az ország, így békében élhet.⁸⁷ Természetesen a török követségek is megjelentek Budán. 1411 nyarán Frigyes nürnbergi várgróf azt írta: az európai Törökország szultánjától követség érkezett.⁸⁸ A török–magyar diplomácia ettől kezdve meghatározóvá és megkerülhetlenné váltak az ország külügyi kapcsolataiban. Az ellenség megismerésének vágyára utal a következő apró adat. 1437-ben Zsigmond megbízta Tallóci Matkó dalmát–horvát és szlávón bánt, hogy adja vissza azokat a javakat – köztük azt a Koránt is, ami a király tulajdona –, amit Török Józsa kristallóci várából raboltak el Tallóci Péter (Perko) és Matkó emberei. Azt, hogy miképpen és miért került a könyv Kristallóci Török Józsaéhoz, azt nem tudjuk, de az bizonyosnak látszik, hogy Zsigmond érdeklődött az ellenség legfontosabb ideológiai munkája iránt.⁸⁹

A tanulmány eddigi részében röviden próbáltam azokat a tendenciákat bemutatni, amelyek véleményem szerint a török támadások hatására megjelentek Magyarországon. Az okleveles adatok „önkéntes” csoportosítása – ahogy már említettem – saját elképze-

---

⁸¹ ZsOkI. I. 2914. sz. 1393. 04. 29. Velence. 3080. sz. 1393. 09. 11 Velence.

⁸² Uo. II/2. 7599. sz. 1410. 05. 22. Nagyszombat. Zsigmond magyar király oklevele.

⁸³ Uo. V. 626. sz. 1415. 05. 13. után. Konstanz. A kölni egyetem követeinek oklevele. Velence természetesen tiltakozott, és Európa több fejedelméhez intézett levelében cáfolta, hogy pártolná a törököt. Arra emlékezette őket, hogy a nikápolyi csata után a velencei hajóhad kapitánya mentette ki Zsigmondot és vitte Bizáncba, majd pedig Dalmáciába. Uo. V. 975. sz. 1415. 08. 30. Velence. A Köztársaság oklevele.

⁸⁴ Uo. V. 948. sz. 1415. 08. 17. Konstanz. Lengyelországhoz és a litván nagyfejedelemhez hasonló szellemenben: 949–952. sz.

⁸⁵ Uo. III. 408. sz. 1411. 04. 29. u. Zsigmond magyar király oklevele.

⁸⁶ Uo. III. 2824. sz. 1414. (Csak az évet tudni.) Zsigmond magyar király oklevele.

⁸⁷ Uo. III. 80. sz. 1411. 01. 25. (Kiadási hely nélkül.) Zsigmond magyar király oklevele.

⁸⁸ Uo. III. 673. sz. 1411. 07. 10. Buda. Frigyes nürnbergi várgróf oklevele.

⁸⁹ Magyarország Mellékrtományainak Oklevéltára. (Szerk. *Thallóczy Lajos és Áldásy Anal.*) II. k. Budapest, 1907. CLXXXI. sz. 1437. 01. 02. Prága. Zsigmond magyar király oklevele. „*Inter quas quidem res ipsius Josa Turci etiam quidem liber nostre maiestatis literas seu scripturas Turconicas legemque Makometi in se continens, qui scilicet liber Alcoranus nuncupatur...*”

léseimet és fogalmi rendszeremet vetíti vissza, ami természetesen sokban eltérhet az eredeti közfelfogástól. Az emberi alaphelyzetekre adott válaszok azonban nem sokat változnak az évszázadok alatt. Akik elrabolják a lányokat és az asszonyokat, akik gyilkolva, fosztogatva, gyújtogatva, megtámadják az országot, akik a hadjáratban fogságba esett katonáért pénzt kérnek, és egy esetleges nem fizetés esetén megölik azokat, azokról nem lehet kétséges, hogy csak rosszat mondanak és írnak, hozzá kell tenni: teljesen jogosan. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ránk maradt egy személyes beszámoló is, egyike a legkorábbi visszaemlékezéseknek.⁹⁰ Magyarországi György (*Georgius de Hungaria*) barát 1438-ban került török fogságba. A hadjáratról csak annyit tudunk, hogy az év második felében több betörést hajtottak végre a törökök Erdélyben. György Szászsebesben élt, ide tizenhat éves korában jött tanulni. A város elfoglalása után Drinápolyba vitték fogolyként. Huszonnégy évi török rabság után szabadult, majd Rómába került, ahol a domonkos rend tagjaként élt. Itt is halt meg 80 éves korában (1502. július 3.), és a Santa Maria sopra Minerva templomban temették el Fra Angelico festő sírjának közelében.⁹¹ Munkájában sokat ír a törökök vallásáról, származásáról, szokásairól, hadseregéről. Érthető módon bőven beszél a foglyok sorsáról, hiszen a rabságot alaposan megismerte, és az embereket is az érdekelte a legjobban: mi történik a foglyokkal. Szándéka szerint a török fogságba került keresztényeknek szeretett volna segítséget és útmutatást adni, hitük megőrzéséhez. Véleménye és tapasztalata szerint a törökök nagy veszteségnek tartják, ha embert kell ölniük, és mindent elkövetnek, hogy élőket fogjanak el, „így ugyanis egy ember kétszeres zsákmányt jelent. Mert a török eladja a foglyot, és testével kapzsiságát elégti ki.” Mert aki foglyot ejt, az azonnal el is adja. „A vételár nagyobb vagy kisebb, aszerint, hogy bővében vagy szűkében vannak a foglyoknak. Mert némelykor olyan rengeteg foglyot ejtenek, hogy – mint tőlük hallottam – süvegért adják el az embert.”⁹² A kereskedők miután megveszik a rabokat a városokban, egy külön piacra viszik. Az eladásnál „nincsenek tekintettel sem méltóságra, sem állásra, a felszentelt papot és a közembert egyformán taksálják, a lovat és a parasztot ugyanazzal a mértékkel mérik.”⁹³ Külön fejezetet szentel a rabok szökésének és szabadulásának is. Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen tapasztalatból beszélt. Négyyszer szökött, hétszer vették meg, és ugyanannyiszor adták el.⁹⁴ Érdekesek azok a beszámolók is, amelyek a törökök mindennapjairól szólnak. Véleménye szerint egyszerűen öltöznek, nem szeretik a kirívó dolgokat, imádják a tisztaságot, a házukba még véletlenül sem engednek be állatokat, nagy gondot fordítanak a testi tisztaságra is. Nem isznak bort, és nem esznek

---

⁹⁰ A legelső beszámoló a Nikápolynál fogságba esett Hans Schiltberger Reisebuch-ja volt. *Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asia und Afrika von 1394 bis 1427.* (Herausgegeben Karel Friedrich Reumann.) München, 1859. Továbbá: *Csukovits Enikő: Csodás szabadulások a török rabságból. Aetas*, 20. (2005.) 78–90. o.

⁹¹ Munkája: *Incipit prohemium in tractatum de moribus conditionibus et nequicia Turcorum.* Életére: *Kimondhatatlan nyomorúság. Két emlékirat a 15–16. századi oszmán fogságról.* (Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta *Fügedi Erik.*) Budapest, 1976. 205–223. o. A magyar fordítást használtam. Legújabban: *Georgius de Hungaria: Tractatus de moribus, condicionibus et nequicia Turcorum.* Traktat über die Sitten, die Lebensverhältnisse und die Arglist der Türken. Nach der Erstausgabe von 1481. Herausgegeben von *Reinhard Klockow.* Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 15. Köln–Weimar–Wien 1993.

⁹² *Fügedi* 1976. 32–33. o.

⁹³ Uo. 34–35. o.

⁹⁴ Uo. 147. o.

disznóhúst, házaik szerények. Ismerteti a hadba vonulás technikáját, a török asszonyokról és a vallásukról is beszél.⁹⁵ Nyugodtan kijelenthetjük: teológiai és történeti magyarázatot adott a törökök sikereiről, és néhány alkalommal, súlyos kritikával illette a keresztény emberek képmutatását is. Gioachino da Fiore nyomán a törököt apokaliptikus népnek, vallásukat („szektájukat”) az Antikrisztus egyházának tartotta.⁹⁶

Azt kell mondanom, hogy meglepő tárgyilagossággal és gyűlölet nélkül írt, ami egyrészt annak köszönhető, hogy tanult embernek számított, és nem a friss történéseket mondta el, hanem a már lerakódott és már beépült emlékeket. Egyházi mivolta is visszafogottabbá tette stílusát. Magyarországi György munkája 1480 körül jelent meg először Rómában, 1514-re pedig már a hetedik kiadása látta meg a napvilágot.⁹⁷ Észrevételei inkább a XV. század közepi Oszmán Birodalom általa átlátott és megélt történéseiről szólnak, de mivel még a Zsigmond-kor végén esett fogságba, és ez az egyetlen korai magyarországi beszámoló, az ő „személyes” törökképe kiegészíti és finomítja a XV. századi oklevelekből kirajzolódó képet. Ez mindenkinek mást és mást jelentett: örömet és bánatot, szegénységet és gazdagságot, szabadságot és fogságot, életet és halált, kinek mit adott a sors és a történelem.

---

⁹⁵ Fügedi 1976. 49. o.

⁹⁶ Fodor 1997. 27. o.

⁹⁷ Fügedi 1976. 208–209. o.

Péter E. Kovács

A PICTURE OF THE OTTOMANS IN HUNGARY IN THE EARLY 15TH CENTURY

Summary

From the first Ottoman raids against Hungary at the end of the 14th century, through the military events of the 15th century, as well as the partial occupation of the country in the first half of the 16th century until 1689, when the Turks were driven back beyond the Danube, Hungary was in "daily contact" with the Ottoman Empire. Although it is still not known precisely when the first Turkish attack took place, it may be established that from the 1480s many Hungarians were taken prisoner, and Hungarian families had to face the fact that they might have lost their beloved ones forever. After the Battle of Nicopolis in 1396, the number of Hungarians taken prisoner grew.

In the publication, the author briefly outlines the tendencies that appeared in Hungary as a result of the Ottoman attacks. Already at the end of the 14th century, the expression "the Turkish way of destruction" was used in deeds, where the compulsion to fight against the pagans was also communicated to Hungarian citizens, together with the threat of punishment of those who supported the conquerors. Public opinion was also influenced by the introduction of new taxes in connection with the anti-Ottoman struggle. The permanent menace brought about new concepts in Hungarian legal customs. Lawsuits could be postponed due to the Ottoman campaigns, if any of the parties had gone to war or had been taken prisoner.

It is difficult to follow the changes to everyday life, but considerable data proves that the Ottoman presence manipulated the country's "private history" too. Turks appeared in wills, as enemies against whom people might fight in battles and die. The family relations of those killed in action could deteriorate; the possessions of those at war could be stolen.

The Ottoman threat also opened a new chapter in Hungarian diplomacy. Negotiations, compromises and blackmailing had free reign. Everybody tried to take advantage of the Ottoman danger. Venice, for example, in her own financial interests, assisted the Turks in opposition to Sigismundus.

Péter E. Kovács

IMAGE DES TURCS EN HONGRIE AU DÉBUT DU 15^E SIÈCLE

Résumé

La Hongrie fut en «contact quotidien» avec l'Empire ottoman depuis les incursions à la fin du 14e siècle durant les événements militaires continus du 15e siècle et l'occupation partielle dans la première moitié du 16e siècle jusqu'en 1689 lorsque les Turcs furent chassés du pays. Même si nous ne connaissons toujours pas la date exacte de la première attaque turque, nous pouvons affirmer avec certitude qu'ils ont fait des prisonniers dès les années 1480. C'est alors que les familles hongroises se rendirent compte qu'elles pouvaient perdre leurs proches pour toujours. Après la bataille de Nicopolis (1396), le nombre de prisonniers faits par les Turcs était en constante augmentation.

L'étude présente brièvement les tendances qui sont apparues en Hongrie, selon l'auteur, à l'issue des attaques turques. Dans les diplômes de fin de 14e siècle, on trouve déjà l'expression «des ravages faits à la turque», ainsi que l'obligation des habitants de lutter contre les païens et des sanctions à l'encontre de ceux qui soutiennent le conquérant. La mentalité a été également influen-

cée par l'introduction de nouveaux impôts liés à la lutte contre les Turcs. La menace permanente a apporté de nouvelles notions dans la juridiction hongroise. Des procès pouvaient être annulés à cause des campagnes turques, lorsque l'une des parties partait ou était en guerre ou en captivité.

Il est difficile de suivre l'évolution de la vie quotidienne, mais quelques données montrent que l'apparition des Turcs a complètement réécrit «l'histoire privée» du pays. Le Turc contre qui on pouvait mourir en combat est apparu dans les testaments. Les conditions des familles ayant perdu des hommes dans les batailles pouvaient se détériorer et les biens de ceux qui étaient allés combattre pouvaient être pris.

La menace de l'Empire ottoman a ouvert un nouveau chapitre dans la diplomatie hongroise. Les négociations, les tractations et les marchandages ont commencé. Tout le monde a cherché à exploiter la menace turque. Par exemple Venise, comme exigeaient ses intérêts économiques, soutenait les Turcs en tant qu'adversaire de Sigismond.

Péter E. Kovács

DAS „TÜRKENBILD“ UNGARNS ANFANG DES 15. JAHRHUNDERTS

Resümee

Ungarn stand ab den Einbrüchen Ende des 14. Jahrhunderts über die ständigen Kriegereignisse des 15. Jahrhunderts und die teilweise Okkupation in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts bis zur Vertreibung der Türken im Jahre 1689 in „täglichem Kontakt“ mit dem Osmanischen Reich. Obwohl wir bis zum heutigen Tage nicht wissen, wann der erste Angriff der Türken erfolgte, können wir mit Sicherheit sagen, dass sie ab den 1480er Jahren in erster Linie Gefangene mitnahmen, und die ungarischen Familien sahen sich zu diesem Zeitpunkt mit der Tatsache konfrontiert, dass sie ihre Lieben sogar für immer verlieren könnten. Nach der Schlacht von Nikopolis (1396) kamen immer mehr Menschen in türkische Gefangenschaft.

Die Studie stellt kurz diejenigen Tendenzen vor, die nach Ansicht des Verfassers infolge der Angriffe in Ungarn erschienen. In den Urkunden scheinen der Begriff „Zerstörung nach Art der Türken“, sowie die Verpflichtung der Bevölkerung zum Kampf gegen die Heiden, bzw. die Bestrafung der Unterstützung des Eroberers bereits Ende des 14. Jahrhunderts auf. Die öffentliche Denkweise wurde auch durch das Erscheinen der neuen Steuergattungen im Zusammenhang mit dem Kampf gegen die Türken beeinflusst. Die ständige Bedrohung etablierte in der Rechtspraxis Ungarns neue Begriffe. Es kam vor, dass Prozesse infolge der türkischen Feldzüge ausblieben, weil eine der Parteien in den Kampf gezogen war, gerade kämpfte oder in Gefangenschaft geraten war.

Die Veränderungen des täglichen Lebens sind nur schwer zu verfolgen, aber aus einigen Angaben geht hervor: Das Erscheinen der Türken hat auch die „private Geschichte“ des Landes vollkommen umgeschrieben. Auch in den Testamenten erschienen die Türken, gegen die man in der Schlacht fallen kann. Die familiären Beziehungen der im Kampf Gefallenen konnten sich verschlechtern, das Vermögen der im Krieg Kämpfenden konnte an sich gerissen werden.

Auch in der ungarischen Diplomatie eröffnete die Bedrohung des Osmanischen Reiches ein neues Kapitel. Es begannen Verhandlungen, Abstimmungsgespräche und Erpressungen. Jeder versuchte, die Gefahr durch die Türken auszunutzen. Venedig zum Beispiel unterstützte – als Gegner von Sigismond – die Türken, da auch seine wirtschaftlichen Interessen dies begründeten.

ТУРЕЦКИЙ ОБРАЗ ВЕНГРИИ В НАЧАЛЕ XV ВЕКА

Резюме

Венгрия, начиная с нападков на нее турок в конце XIV столетия и в ходе непрерывных военных действий XV века и частичной оккупации в первой половине XVI века вплоть до 1689 года – до изгнания турок – находилась в „ежедневной связи „ с Османской Империей. Несмотря на то, что буквально до сегодняшнего дня мы не знаем, когда впервые напали на Венгрию турки, мы можем наверняка утверждать, что, начиная с 1480 года турки в первую очередь уводили с собой пленных, и венгерские семьи именно тогда осознали тот факт, что они могут потерять своих близких навсегда. После битвы при Никополи (1396) все больше венгров попадало в турецкий плен.

В статье кратко показаны те тенденции, которые, по мнению автора, под влиянием налетов турок появились в Венгрии. В грамотах уже в конце XIV века появляется выражение „истребление по-турецки“, а также обязанность каждого жителя страны воевать против неверных или же наказание за поддержку захватчиков. Повлияло на общественное мнение так же и введение нового вида налога, связанного с борьбой против турок-завоевателей. Ставшая постоянной угрозой нападения внесла новые понятия в правовые обычаи венгров. Могли приостанавливаться или упраздняться судебные процессы по причине нашествий турок, так как одна из стоящих в тяжбе сторон или ушла в поход, или воевала, или попала в плен.

Трудно проследить за всеми изменениями повседневной жизни, но на основании ряда данных выясняется, что появление турок в стране „переписало“ частную историю жителей страны. В духовных завещаниях появилось понятие „турок,“ в битве с которым можно было погибнуть. Семейные связи погибших в бою с турками могли разрушиться, имущество воинов, ушедших на войну с турками, могло быть похищено.

В венгерской дипломатии новую главу открыла угроза Османской Империи. Начались переговоры, согласования, шантажи. Люди попытались воспользоваться турецкой опасностью. Венеция, например – как противник Жигмонда –, поддерживала турок, ибо этого желали её экономические интересы.